

Magyar Művelődéstörténet. A Magyar Történelmi Társulat megbízásából szerkeszti *Dr. Domanovszky Sándor*. I. és II. kötet, 4° 636+670 lap, sok száz képpel. A Révai Irodalmi Rt. kiadása, Budapest, 1939.

A Magyar Történelmi Társulat kiadásában öt kötetre tagolt, remek kiállítású, a szó igazi értelmében nagyszabású mű készül. Egyelőre csak az I. és II. jelent meg a könyvpiacra. Hóman—Székfi Magyar Történetének kiegészítője ez a munka, mert annak szerzői is tiszteletben tartották ugyan a szellemtörténet kívánalmait, de munkájuk természete elsősorban a politikai tényezők kidomborítására kötelezte őket. Ennek a Művelődéstörténetnek szerzői feltételezik az olvasóról a politikai események ismeretét is és „inkább a szellem kevésbé élesen észrevehető működésére” akarják terelni figyelmét.

A szerkesztésben Domanovszky Sándor mellett, Balanyi György, Szentpétery Imre, Mályusz Elemér, Varjú Elemér működnek közre. Valamennyien több fejezetet is írtak. Fejezetírók: Deér József, Váczy Péter, Kniezsa István, Mendől Tibor, Kring Miklós, Tóth Zoltán, Sinkovich István, Korbuly György, Szilágyi Loránd, Kampis Antal, Bárányné Oberschall Magda, Bartha Dénes, Fekete Nagy Antal, Paulinyi Oszkár, Elekes Lajos, ifj. Szentpétery Imre, Domanovszky György, Ivánka Endre, Kardos Tibor, Balog Jolán, Horváth Henrik.

Bennünket legközelebbül az I. kötethől a „*Hadakozó nép*”, a II.-ből pedig „*A hadviselés átalakulása*” című tanulmány érdekli. Mindkettőnek szerzője Tóth Zoltán, aki hadtörténetünk homályos pontjainak felderítése körül elévülhetetlen érdemet szerzett magának s akinek nyomdokában ma már egész katonairőgárda jár. Lássuk előbb az első dolgozatot.

A keleti népek úgyszólván csupán harcosokból állottak, mikor Róma, illetőleg ennek szétesése után a középkori Európa kapuja előtt megjelentek. Róma előbb a görögöktől átvett falanx-légiót állította szembe a könnyű fegyverzetű, gyorsan mozgó barbár lovasokkal. A középkori Európában már lovaságba ütköztek a barbárok. Az európai hadszervezet átalakulásának elsősorban gazdasági oka volt. Róma pénzgazdaságának nyomába a középkorban beözönlött barbár népek igényeinek jobban megfelelő terménygazdaság lépett. Ezen az alapon pedig nem lehetett szó nagyobb seregek huzamosabb együttartásáról. Így a birodalommal együtt és egyszerre szétesett a seregszervezet is. A népek áttértek lovas fegyveresek alkalmazására és ezeket hadiérdemeikhez képest jutalmazták. A lovasok, a későbbi lovagok, a társadalom legelőkelőbbjeinek sorából kerültek ki s egyre tökéletesedő fegyverzetükkel, kiváló egyéni tulajdonságaikkal igen jó katonanyagot szolgáltat-

tak. Fegyelmük azonban mindenkor gyenge lábon állott és csupán a valóban erős központi hatalom tudta őket felhasználni tetszése szerint. Teherbírásum, mindent összevetve, különösen a korai középkorban, meg sem közelítette a római katonaságét, számuk pedig, a keleti népeké mellett, mindenkor eltörpült. A keleti sereg ugyanis maga volt a fegyverforgató nép. És vitathatatlan valóság, hogy „a Kelet a középkori Nyugat egyéni, egyesek képzettségén, bátorságán és önfeláldozásán alapuló harcmódja helyett tömegharcot vívott.“ Volt ennek előnye is, hátránya is. A nagy tömeg könnyen legyőzte kisszámú ellenfelét, de viszont, ha vereséget szenvedett ez a néphadsereg, akkor ezzel a nép egészének sorsa is eldőlt. Több példát tudunk, hogy barbár népek egyetlen vesztett csatával örökre eltűntek a történelem süllyesztőjében. A Nyugat sokkal könnyebben tér magához egy-egy vereség után; az elesett harcosok helyét újak foglalták el és máris minden előlről kezdődhetett.

Géza és Szent István katonailag is Nyugathoz idomította a „férfiakban bővelkedő és független“ nemzetet, melynek Böles Leo szerint: „... egyébként pompakifejtés és gazdagsága mellett csak arra van szorgalmas gondja, hogy ellenségeivel szemben vitéziül viselkedjék.“

A magyar főfegyvere az íj volt. De az íjnak, ennek a távollátható fegyvernek használata nem zárta ki azt, hogy szükség esetén őseink ember-ember ellen is ne harcoljanak. A közelharc eszköze a kopja és a szabja volt; őseink ezeket szintén félelmetes ügyességgel kezelték.

A kalandozásokról szólva a szerző felveti azt a gondolatot, hogy az Itália földjére történt elkalandozásnak indító oka és alapja a honfoglalás szándéka lehetett. Az elkalandozó seregeket egyébként nem a fejedelmek vezették s a kalandra induló seregek nem a törzseken belül alakultak meg, hanem az egész népből verődtek össze. Ez lehetett a harcos rend kialakulásának kezdete. A kalandozások idején sohasem volt politikai cél, hanem csupán anyagi érdek. I. Henrik szász király 9 évi békét (924—33) vásárolt s ezalatt megszervezte országában az ellenállást. A német védelemkiépítő irányzatnak ő adott lelket és gyorsabb ütemet s ő szervezte meg szomszédaival vívott győzedelmes háborúi közepette azt a kiváló német hadsereget, mely azután Merseburgnál oly súlyos csapást mért őseinkre. A magyarság ekkor katonai visszafejlődésben volt. A németek Merseburgnál rá is eszméltek arra, hogy, ha a rendet tartanak, engedelmeskednek, hebehurgva üldözéstől tartózkodnak: ők az erősebbek. „Különösnek hangzik, de szinte bizonyosra vehetjük, hogy a jövőt mindenekelőtt az augsburgi katasztrófa arányai segítették megmenteni.“ Egyetlen újabb nyugati kalandozás meghozhatta volna a végpusztulást.

Ehelyett azonban Géza alatt megkezdődött a kiengesztelődés és a Nyugattal való együttélés kora. Szent Istvánnak Kopánnyal vívott küzdelmét a magyar okleveles gyakorlat első emléke a „németek“ és a „magyarok“ mérkőzésének nevezi, amiből arra következtethetünk, hogy — hála Géza előkészítő munkájának — „Szent István fegyveres hatalma már uralma kezdetén gerincében nyugati lábon állott“, de az Intelmekben említett s a tróura esetleg veszélyt jelentő „milesek“ közt ekkor már bizonyára ott

voltak a szabad magyarok, a kalandozók utódai. A szerző ezt az állítását a hazai fegyvertörténetből vett bizonyítékokkal támogatja és bebizonyítja, hogy akár a fegyvertörténeti, akár az írott forrásokhoz fordulunk, azt a bizonyosságot kapjuk, hogy a XI. század végére az ősi pogányságnak csak egy-egy halvány foltja kísért már, az is inkább az ország keleti vidékein." A XI. század végével a magyar „visszavonhatóanul" a Nyugáté volt; a magyar vezetők egyre jobban és általánosabban eltértek a régi hadszervezettől a régi harcmódtól. Salamon és Szent László, a bessenyőkön és a kunokon aratott diadalaikkal, már tudatosan a nyugati kultúrának tettek szolgálatot. A könnyű lovasságot a XII. században már csak a meghódoltatott bessenyők és a székelyek képviselték. A XII. századi szerző a bessenyőket értéktelennek, a székelyeket pedig hitványnak mondja. Bizonyos, hogy ezek a díszítő jelzők nem az emberekre, nem is azok egyéni tulajdonságaira, hanem a harcmódra, főként pedig ezeknek a seregeknek a nehéz fegyverzetű ellenfélhez viszonyított kisebbhatású fegyverzetére vonatkoztak. A nehéz lovasok, „lovagok" közt kezdetben sok volt az idegen, de ez a magyar harcos elem elnyugatiasodásának tényén egyáltalán nem változtat, sőt éppen ellenkezőleg; az elnyugatosodás folyamatát meggyorsította. A XIII. században, mikor a magyar királyok külföldi háborúkat vívtak, lassacskán kialakult a hívatásos katona, az úgynevezett serviens-réteg, mely külön javadalmaszásban részesült, tehát elvben zsoldos volt. A katonáskodásra előbb kötelezettek ugyanekkor elidegenültek a fegyverforgatástól. Az elnyugatiasodás különösen nagy lendületet vett a Muhipusztai katasztrófa után. IV. Béla, ki addig a feudális fejlődést meg akarta akadályozni, politikát változtatott; sok várépítő engedélyt adott ki, s másban is szinte támogatta a részhatalmasságok kialakulását.

A magyar sereg nagyszámú, könnyű lovassága ebben az időben kizárólag kunokból állott. Teljesen hamis lenne tehát azt hinnünk, hogy a magyar elem visszatért a multhoz. Muhi után az elpusztult serviens-kötelek utódjaként lassacskán új magyar lovagi rend kezdett kialakulni. A század végén az elhatalmasodott oligarchia és a városok megszabott számú fegyveres ereje páncélosokból telt ki. Íjászok legfeljebb a lovag kíséretében juthattak szerephez. A „lándzsa", illetőleg a lovag és kísérete, akárhány főből is állott, mindig csak egy harcost jelentett; magát a lovagot.

Nikápolynál, ahol Zsigmond kitűnő, részben nyugati lovagsereg élén szállt szembe a törökkel, kiderült, hogy a nagy tömegű, jól fegyvelzett keleti hadsereg a lovaginak méltó ellenfele lehet. Ezért az 1397-i temesvári országgyűlés már megállapította, hogy a török ellen az ország nem tud kellő számú könnyű lovas sormópóba állítani. Ennek oka bizonyára a kunok megfogyatkozása, illetőleg a magyar elemmel történt elvegyülése volt.

Zsigmond uralkodásának öt évtizede alatt, a hadügyek nagy átalakuláson estek át. Ennek elsősorban külső oka volt: északon a cseh vallásújítás hullámverése, délen pedig a török balkáni előretörése veszélyeztette az országot. Zsigmond, hogy a török ellen megfelelő erőt tudjon latba vetni, harcot kezdett a köznemesi osztály talpraállítására és mozgósítására érdekében. Lajstromba fog-

laltatta a vármegyei nemességet, másszóval megkezdte a hadkötelezettség pontosabb ellenőrzését, sőt le akarta rakni a paraszt nép országos védelmi jellegű mozgósításának alapját is. Ha ezek a tervei mind megvalósulnak, ma azt mondhatnók, hogy azt általános hadkötelezettség rendszere Magyarországon született meg.

A taktika megváltoztatását az előbb mondott két új ellenségnek az ország határán történt megjelenése követelte meg. A török sereg zöme könnyű lovasság volt. Ziska, a XV. század legnagyobb katonai lángelméje viszont új fegyvernemmel: fegyverekkel megpakott szekérsorok mögött harcoló gyalogsággal lepte meg a világot. Kitartóbb ellenfélnek a török bizonyult s így érthető, hogy a magyar taktika fejlődése is inkább az övéhez idomult. A lipáni csata (1454) megszüntette a huszita veszedelmet; a török veszedelem viszont csak ezután kezdett teljességében kibontakozni. A Ziska-féle harcmodor csak inspirálta a magyar fejlődést, de tartós nyomát Zsigmond hadseregében még nem lehet megtalálni. Zsigmond haderejének gerincét változatlanul a király és a főemberek bandériumai és zsoldosai alkották. A török ellen alkalmazható könnyű lovasság megszervezésére eleinte komoly kísérlet történt, de — Zsigmond korára jellemzően — ez is csak kísérlet maradt. A XIV. század könnyű lovassága a rácokból került ki. Legalább is minden egykorú forrás rácoknak mondja a magyar sereg könnyű lovasait. A török ellen gyalogságot is alkalmaztak a vezérek, de ez a gyalogság kiképzetlen paraszttömegekből állott és csak ugyanolyan kísérője volt a csatadöntő magyar lovasságnak, mint a török seregnak rablásra, gyilkolásra, pusztításra szánt martalóc-kísérete. A magyar gyalogság hadbarendelésének célja éppen ezeknek a vad török martalócoknak ellensúlyozása volt. Egy bizonyos: ez a parasztokból álló gyalogság semmiképpen se a Ziska-hatás szülöttje és egyáltalán nem a ziskai harcmodor követője.

...A két Hunyadi nem volt hadügyi újjító. Nem volt az a kormányzó s a királynak is csak hadpolitikai irányvétele újszerű. ...A kezdés, az újjítás érdeme Zsigmondot illeti. Persze, az alkalmazás, a kifejlesztés érdeme viszont a Hunyadiaké.

Mind a kormányzónak, mind a királynak derékhada a most már tetőtől-talpig vasba öltözött nehéz lovasság volt. Ennek zöme a király seregében cseh-morva származású volt. Az itthoni bandériumok mind kisebb számban csatlakoztak a csehekhez s ugyancsak zsoldos volt a királynak könnyű lovasa. „rácá“ is. A bandériumok továbbfejlesztése helyett a király eszerint jórészt idegen nemzetiségű elemeket vett szolgálatába, így többek közt a Felvidéken elhatalmasodott Giskrát is s ezzel megeremeltette azt a zsoldos hadat, melyet a kései források „fekete sereg“ néven említenek. Mátyás a gyalogságra nem sokat adott. Istvánffy Miklósnak az a megállapítása, hogy Mátyás fekete serege a janicsárok mintájára alakult meg és gyalogságból állott: nem állja meg a helyét. Mátyás zsoldos hada ugyanis a Biskupitzi Haugwitz Jánosról, a „fekete“-Haugwitz-ról kapta a fekete jelzőt, még pedig Mátyás halála után, akkor, amikor Haugwitz önállóan, külön úton járt.

Mátyás halála után a fekete sereget kiirtották s ezzel megásták a magyar nagyhatalom sírját. A páncélos lovas helyébe — miként Nyugaton mindenütt — nálunk nem termett azonnal fegyelmezett,

csatadöntésre alkalmas gyalogság s ezzel Magyarország elmaradt az általános európai fejlődéstől, mellyel pedig mindeddig lépést tartott. „A huszár a török természetes reágense és ellenlába...“ Mai értelemben egyáltalán nem könnyű lovas.

A két dolgozatban tárgyalt hadtörténeti tények legtöbbször már ismertük Tóth Zoltán előbb megjelent alapvető műveiből; ebben a két dolgozatban a szerző a nagy tudós lenyűgöző „elbeszélő“ módszerével lepi meg az olvasót.

Ajtay Endre.

Doromby József és Reé László: *A Magyar Gyalogság.* A magyar gyalogos katona története. 4°. 465+180 oldal, igen sok képpel s szövegmagyarázattal. Kiadta Reé László Budapest, 1959.

A jólsikerült és napjainkban szokatlanul szép könyvsikert megélt Magyar Huszár és Magyar Tüzér után, végre a „főfegyvernem“ ódája is megjelent a könyvpiacon. Előszót báró Szurmay Sándor gyalogsági tábornok írt hozzá.

Az első részt Doromby József, a másodikat Reé László szerkesztette. Az első a hadtörténelmi munka maga, a második a történelmi arcképcsarnok. Az első rész megint két részre oszlik: az egyik a történeti idő kezdetétől a világháború kitöréséig terjedő időt öleli fel, a másik a világháborút tárgyalja.

Az egész könyv a magyar haka multjának ismertetésére hívott. Egyáltalán nem összefüggő hadtörténeti munka, s nem tárgyalja hézagatlan sorrendben a háborúkat, hanem csak arról szól, ami a századok, különösen az együttélés négy századának folyamán a magyar bakával történt, lett legyen az hadi esemény, ruházati, felszerelési, ellátási, egészségügyi vagy bármilyen más esemény, illetőleg jelenség. Különösen vonatkozik mindez a világháború előtti idővel foglalkozó fejezetekre. A világháborús fejezetek írói szervezési és egyéb változások szűke miatt, szerencsére majdnem egész területet bakáink ragyogó fegyvertényeinek szentelhettek. A két első fejezetet: A magyar gyalogságnak a történeti idő kezdetétől az Árpádház kihalásáig, a XIV. és a XV. században, illetőleg a vegyesházbeliek alatt lezajlott történetéről, Erdélyi Gyula írta.

A végvári harcokról Csapodi Csaba, Erdély gyalogságáról Asztalos Miklós, a XVI. és XVII. század császári zászló alatt szolgált magyar gyalogosáról megint Csapodi Csaba, a spanvol örökösödési háború és II. Rákóczi Ferenc koráról Markó Árpád, Mária Terézia koráról Ajtay Endre, a Napoleon ellen vívott háborúkról Clauser Mihály, az 1848/49. évi szabadságharcról, az 1848/49. évi lombardiai, az 1859. és az 1866. évi olaszországi háborúról Rédvay István, az 1864. évi dániai és végül az 1866. évi porosz háborúról, valamint Bosznia és Hercegovina megszállásáról Markó Árpád, a magyar gyalogság ruházatáról, felszereléséről és kiegészítéséről Berkó István írt fejezetet.

A világháború történetét a szerkesztő érdekes elgondolással két felé szedte szét. Külön tárgyalják az egyes fejezetek a nagy háború támadó- és védőharcát. Az 1914. évi oroszországi őszi hadjáratról Deső Lajos, az 1914. évi szerbiai hadjáratról Doromby József, a gorlicei áttörésről s csapatainknak ezt követő diadalmas

előnyomulásáról megint Deseő Lajos, Szerbiának és Montenegrónak 1915 őszen végbement meghódításáról és az 1916 nyári tiroli támadásról Nyáry Iván, a románoknak Erdélyből 1916 őszen történt kiveréséről Julier Ferenc, a Flitsch-Tolmeini áttörésről (1917. október vége) Kratochvil Károly, az 1918. nyarán ragyogó győzelemmel kezdődött, de annál szomorúbban végződött piavei csatáról megint Nyáry Iván írt fejezetet. Ezzel lezárul a támadó hadjáratokról szóló fejezetek sora. A védőharcok közt időben első az 1914-15 telén vívott véres kárpáti csata volt. Erről Dorombly József ír. A tíz Isonzói-csatát Kubinyi Gyula, Monte Gabriele védelmét és a 11. Isonzói-csatát megint Kratochvil Károly ismerteti. A magyar bakának az állásharcban véghezvitt rendíthetetlen kitarításáról Németh Lajos, Julier Ferenc és Kratochvil Károly írtak még kisebb fejezeteket. Péczely Lászlónak az egész magyar gyalogság hadrendfejlődéséről készített táblázatos összefoglalása alapvető munka.

A fejezetek írói komoly munkát végeztek s méltó írott emléket állítottak a magyar baka eddigi dicsőséges szereplésének.

A könyv legszebb díszjei Gerő László vázlatjai. Kiállításuk egyébként is igen tetszetős.

A. B.

Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme XII. rész.* Budapest, 1959. Grill könyvkiadóvállalata 290 lap két térkép-vázlattal.

Bánlaky altábornagy hadtörténelmi sorozatának ez a kötet Magyarország leggyászosabb évtizedeivel foglalkozik. Az a haderő, amelyet Mátyás király rendkívüli erélyével megteremtett, a gyenge Jagellók alatt szervezetében és harcértékben fokról-fokra süllyedt, míg végre elérkezett a mohácsi gyászos vereség színhelyére. A szerző az eddigi kötetekben bevált módszer szerint, minden korszak elején ismerteti az ország általános helyzetét és hadiállapotát, a hadiesemények vázolója után pedig megjegyzések, elmélkedések alakjában foglalja össze a tanulságot.

II. Ulászló háborúi közül főleg a törökök 1491-ik évi betöréseinek, az ezt követő hadjáratnak s az 1495-ik évi erdélyi török betörésnek leírása érdekes. Kinizsi 1495—94 évi szendrői portyázásának és betörésének szerb-bolgár területre, külön fejezetet szentel. Kinizsit, igen találóan, nem tartja nagy hadvezéri tehetségnek. Igazi középkori nyers katona képében áll előtünk, de hibái háttérbe szorulnak törhetetlen akarata, harcészsége és példás vitézsége mögött. Mátyás fekete seregének feloszlata ügyében a szerző nem fogadja el mindenben Tóth Zoltán idevágó munkájának megállapításait.

Az 1514-iki Dózsa lázadás leírásánál Márki Sándor ismert munkájára támaszkodik s megállapítja, hogy Dózsa eredetileg, mint egy kereszties hadjárat vezére indult hadba. Vitéz, bátor székely nemes lovastiszt volt; 1514 február 28-án Nándorfehérvár alatti párviadalban legyőzött egy török basát s ezért királyi kitüntetést is kapott. Bár Dózsa azon fáradozott, hogy a táborába gyűlekező tömegeknek, mint a szerző írja „katonai formát adjon

s azokat némileg fegyelmezze s begyakorolja“, tervét nem tudta végrehajtani. A főurak és birtokos nemesség nem jó szemmel nézte a jobbágytömegek Dózsához való csatlakozását, ezért többséget erőszakkal visszatartott, másoknak pedig családját sanyargatta. Mindez, valamint a keresztesek elhelyezésének és ellátásának fogyatékosága volt azután az oka annak, hogy a fegyelmezetlen tömegek az urak és nemesek ellen fordultak s a keresztes háborúnak induló mozgalom féktelen parasztlázadássá fajult. Amikor Bakócz érsek is megvonta támogatását, Dózsa végleg el ejtette a törökök elleni tervét s most már a szegénysorsú köznemességet is felszólította, hogy vele együtt a zsarnok urakat kiirtva, a népuralmat alapítsa meg.

Ulászlót kiskorú Lajos fia követte. A legzavarosabb bel- és külpolitikai helyzetben újból megjelent a török az ország határán és sorra elfoglalta 1521-ig a végvidéki várakat. A mohácsi hadjáratot megelőző 1525-ik évi rákosi és hatvani országgyűlés határozatainak katonai vonatkozásait a szerző rövid, de találó megvilágításban közli s azután igen részletesen írja le a mohácsi csatát. Munkájának főleg ez a része igen széleskörű forrástanulmányok nyomán készült. A csata színhelyének megállapítását és a tűzharc eredményét illetőleg, nem fogadja mindenben el Gyolokay Jenő megállapításait, és azoknak a történetkutatóknak felfogásához csatlakozik, akik a csatában fontos szerepet játszott Földvár községet azonosnak vélik a még most is meglévő Sátorhellyel.

A könyvhöz csatolt áttekintő vázlat igen megkönnyíti a tanulmányozók munkáját. A kötet végén felsorolt bőséges forrásjegyzék pedig igen jó segítség a további kutatók munkáihoz. Bánlaky altábornagy munkájának ez a kötete jó útbaigazítást ad mindenkinek, a magyar hadtörténeti események folytatolagos tanulmányozásához s ha nagy művét befejezi, akkor a magyar hadtörténet-irodalmat olyan részletes kútfővel gazdagítja, amely hívátva van Rónai Horváth Jenőnek ma már meg sem szerzhető Magyar Hadikronikáját pótolni.

Markó Árpád.

Bodnár István: *Béri Balogh Ádám, a vértanú halált halt kuruc brigadéros.* — Szekszárd. Molnár nyomdai műintézet, 1959. nagy nyolcadrét, fűzve, 75 lap, nyolc szöveggéppel.

II. Rákóczi Ferenc alvezérei közül, Béri Balogh Ádám brigadéros életéről eddig nagyon keveset tudtunk, pedig ez a vértanúhalált vitt lovastiszt nemcsak Rákóczi lelkes híve volt, hanem a reábízott csapatok ügyes vezetője is. Bodnár István munkája — mint szerzője maga mondja — nem tart számot arra, hogy kimerítő életrajz legyen. Mégis hűzágótló munka, mert sok eddig ismeretlen adatot hoz napfényre és családtörténeti, helytörténeti szempontból is, sok érdekes adattal bővíti ismereteinket.

Tisztázza Balogh Ádám származását, az eredetileg vas megyei család ez ágának, Tolna megyében való letelepedését, birtokcsere révén, Béri Balogh Ádám még mint Vas-vármegyei főszol-

gabíró vette feleségül Festetich Juliát. 1701-ben vagy 1702-ben költözött át Faddra Tolna megyébe. Hogy mikor csatlakozott Rákóczihoz, azt pontosan megállapítani nem lehet, csak azt tudjuk, hogy 1704 januárjában már mint lovasezredes-kapitány adott pátenst hadak fogadására Pápa vidékén. Tehát akkor, amikor Károlyi Sándor a megfagyott Duna jegén először kelt át Győr mellett a Dunántúlra. De a hadfogadás nehezen ment. Balogh Ádámnak emiatt való elkedvetlenedését felhasználta apósa, az udvarhoz húzó Festetich Pál arra, hogy vejét visszatérítse a királyhoz való hűségre. Balogh Ádám engedett és még ez év április végén Nádasdy Ferenc tábornokhoz írott levelében bejelentette csatlakozását. Bár átpártolási szándéka nem volt komoly, Forgács Simon gróf május 31-én elfogatta. De Balogh Ádám — úgylátszik — tisztázta magát, mert nemsokára kiszabadult s ettől kezdve a vérpadra jutásáig a fejedelemnek tántoríthatatlan híve maradt.

A szerző azután — amennyire felkutatott forrásai lehetővé teszik — végig követi Balogh Ádám sorsát a felkelés hadműveleteiben. Leggyakrabban Bottyán seregében, a Dunántúlon harcolt: híressé vált vitézségével és huszárjainak ügyes vezetésével. Különösen kitüntette magát az 1706 november 6—7-én vívott Győrvár—Egervár közötti harcban, ahol súlyosan meg is sebesült. Legnevezetesebb haditette, a Kölesd mellett 1708 szeptember 2-án vívott diadala volt, amelyben sikerült neki több császári hadoszlop egyesülését megakadályozni és azokat egyenként megverni.

A felkelés végfelé ismét a Dunántúl megtartására küldött kuruc sereg soraiban vezette dandárát. 1710 október 29-én a Szekszárd közelében vívott harc után, menekülés közben, lovával a megáradt Czinka-patak iszapjában megrekedt és a császáriak fogságába esett. Eszéken raboskodott: december elején Budára hozták és 1711 február 6-án, ugyancsak Budán kivégezték. A szerző megállapítása szerint a fejesztésre szóló ítéletet a haditörvényszék főleg azért mondotta ki, mert őt nem egyszerű kuructisztnek tekintették, hanem szökevénynek, aki a királynak egyszer adott esküjét megszegte.

Bár — mint maga a szerző is hangsúlyozza — munkáját nem tekinti történeti módszerek szigorú figyelembevételével megírt életrajznak, mégsem hagyhatjuk szó nélkül az ilyen érdekes és sok új adatot hozó könyv néhány tévedését és hiányát. Mint a könyv tartalmából és a forrásművek felsorolásából láthatjuk, a szerző megelégedett főleg Thaly Kálmán megállapításaival és Lukinich Imrének a szatmári békéről írt könyvének kívül nem tanulmányozta át az azóta, főleg a Rákóczi centennárium éveiben megjelent újabb szakmunkákat. Pedig éppen a felkelés katonai történetére vonatkozólag, ezekben találta volna meg a hadműveletek és harcok korszerű és helyes leírását. Csúpan egy-két fontosabb tévedésére szeretnék rámutatni. Ma már tudjuk például, hogy Bottyán a nagyszombati csatában nem vett részt. (12. oldal) hanem azután érkezett a helyszínére és vezetett egy betörést Morvaországba. Sajnáljuk, hogy éppen Béri Balogh Ádám legnevezetesebb harcáról, a kölesdi ütközet-

ről nem tudunk meg semmi részletesebb adatot. A szerző magáról a csatáról csak pár sorban beszél (54. oldal), inkább annak hatásáról és következményeiről szólva. Kolinovits nem volt osztrák történetíró (45. oldal), hanem Senkvicen, Pozsony-megyében élő pap-krónikás. Teljesen téves az a megállapítás (46. oldal), hogy Tollet tábornok, a Selmec védelmére készült sáncokban kapott arclövést, s hogy a további harc azért maradt abba, mert Bottyánnak látván felé kellett hiegnie. Tolletnak semmi köze sem volt a selmeci sáncokhoz. Ő a lipitói kuruc hadjáratban a vavrisói sáncokban sebesült meg; ezeket pedig nem Bottyán ostromolta és nem ő vonult el onnan, hanem Csáky Mihály aítábornagy. Az 1710 februárjában végrehajtott tavarnoki kuruc szákmányolás után (48. oldal), vívott lovasharc nem Szöllősnél zajlott le, hanem Nyitraegerszeg mellett. Ugyancsak téves az is (55. oldal), hogy gróf Eszterházy Ferenc tábornokot 1710 júliusában Pápa és Szemes közt fogták el. Ez a harc Győr megyében, Tét község mellett, nem Szemes, hanem Szemere közelében történt. Elírásnak tekinthetjük a 66. oldalon azt a megállapítását, hogy Rákóczi már október 12-én értesült az ugyanez év decemberében elrendelt haditörvényszéki tárgyalásokról.

Mindezek a megjegyzések nem a hadtörténetkutató gáncsoskodásai akarnak lenni, csupán az a céljuk, hogy minden lelkes történetkutató és író figyelmét felhívjuk arra, hogy minden történeti munka, végeredményben a későbbi kutatás közkincsévé válik, ezért rendkívül fontos az, hogy abban csakis helyes adatok, főleg pedig a legújabbkori történetkutatás eredményeit felhasználó megállapítások lássanak napvilágot. Bodnár István könyvét, a Rákóczi-korral foglalkozók érdeklődéssel fogják olvasni és nagyon jól felhasználhatják a könyvnek azokat a részeit, amelyek Balogh Ádám személyével vagy közvetlen környezetében lefolyt eseményekkel foglalkoznak. Ezért hálásak vagyunk, a jeles brigadéros életével és a kuruc kor eseményeivel ilyen nagy lelkesedéssel és szeretettel foglalkozó író hazafias munkásságáért.

M. Á.

Magyar vitézi tettek gyűjteménye. Budapest, 8°, 574 l. Kiadta a m. kir. Hadilevéltár.

Hadilevéltárunk egy külsőre egyszerű, de annál tartalmasabb könyvsorozat első kötetével lépett ismét a nyilvánosság elé. A műben többszáz vitézi tettet gyűjtött össze a magyar hadimult tarlójáról. Tisztekét és közembereket vegyesen Rákóczi szabadságharcától kezdve egészen Kárpátalja legutóbb történt megszállásáig, a magyar katona csodálatosan szép haditetteinek végláthatatlan sorai vonulnak el előttünk. Katonás rendben, a harc ezernyi színeinek, változatának gazdagságában, és mégis olyan közvetlen természetességgel, hogy szinte minden egyes lapon a sorok mögött látjuk a honfoglaló magyarok keményvonalú képét. A filmszerűen pergő események, melyek minden darabja a magyar katona lelkiségének élő, tettekbe szökkenet valósága, mindennél beszédesebb bizonyosságai nemzetünk törté-

nelmi hívatásának. Viaskodásra termett, a férfias gyűrűközésekben, kiállásokban kedvét lelő természetének. Annak a sajátságosan magyar jellemnek, melyből időnként, minden békeszere-tete mellett is felszakad a virtuosus tetteknek, a harcnak, egész egyéniséget betöltő élményei utáni vágyakozás.

A sok vitézi tett közül mutatóul álljon itt egy pár:

„1814 március 11-én történt az alábbi eset, amikor magyar huszáraink Franciaország földjén, a Lyon város közelében lévő Maçon község körül, Napoleon császár katonái ellen harcoltak. Varga Sándor, az akkoriban budakörnyéki 1. huszárezred huszára, látván azt, hogy az egyik francia lovasezred rohamhoz fejlődik, hirtelen kiugratott százada első sorából és vad iramban, meglepetésszerűen a francia lovasezred arcvonala előtt vezénylő ezredparancsnokra vetette magát, kinek fejét egyetlen kardcsapással széjjelhasította. Az ezredes természetesen lebukott a lováról, mire Varga huszár elkapta gyönyörű paripájának kantárszárát és pillanatok alatt visszazáguldott a századához. A francia lovasok közül sokan úzóbe vették, ámde Varga huszár gyorsabb volt. A zsákmányolt paripával sértetlenül bevonult, amire az akkori szokáshoz híven, ezredparancsnokától gazdag pénzjutalmat kapott. Ezenkívül páratlan vitézi tettéért később az arany vitézségi érmet is megkapta.“

„A világháború idején, 1915 február 9-én, az Uzsoki-hágó körül folyt harcaink alatt, Juhász Kálmánt, a volt budapesti 50. honvéd gyalogezred szakaszvezetőjét, 14 főnyi járőr élén, az orosz védelmi vonal mögötti terület felderítésére küldték. Ennek a parancsnak Juhász szakaszvezető igen ügyesen tett eleget. Kileste azt a kedvező alkalmat, amikor az orosz védelmi vonalban lévő egyik résen keresztüllopakodhatott, s itt — az oroszok hátában — felderítette azok tartalékjait, eltolásait, vonatforgalmát és egyéb adatait. Eközben időnként még tűzsergéünk tűzhatását is megfigyelte. Amikor ágyútűzünk egészen véletlenül éppen annak a helynek közelében idézett elő nagyobb kavargást az ellenség között, ahol Juhász szakaszvezető a járőrrel elrejtőzött, igen helyesen és talpraesetten tüstént kihasználta a kedvező alkalmat és a már amúgyis megriadt oroszokon a járőr meglepő tűzével is rajtaütött. Utána merészen megrohanta őket és elszánt kóztusában nagy veszteséget okozott nekik. A csatározás után egy közelben volt orosz árokrészbe húzódott, ahonnan a sötétség leple alatt, ugyanazon az úton, amelyen az oroszok mögé került, bevonult a századához. Elszánt és sikeres harci magatartása jutalmául őt is az arany vitézségi éremmel tüntették ki.“

„1959 március 14-én este, amikor honvédeink Kárpátalja földjére léptek és megkezdték előnyomulásukat Nagymagyarország határa felé, Jakab István tizedes, az egyik géppuskás raj parancsnoka, torokgyulladással lázas betegen feküdt Ungváron. Amikor Jakab tizedes meghallotta, hogy szakasza a város közelében lévő csehek elűzésére hareba vonult, a tilalom ellenére felkelt és kijelentette, hogy raját nem engedi át másnak. Rekedt hangon kért engedélyt, hogy a támadás megindulásakor ő mehessen előre terepszemlére a Gerénytől északra fekvő ma-

gaslatra. Az engedélyt megkapta. Erre lelkes buzgóságában maga vette vállára a géppuskát, és a puskás terepkutatókat messze megelőzve, egymaga sietett előre és foglalt tüzelőállást, hogy puskásai előretörését biztosítsa. A harci vágy később is állandóan tettekre ösztönözte. Az előnyomulás későbbi szakában is állandóan jelentkezett rajával különleges feladatok megoldására. Utak lezárására és éjjeli vállalkozásokra. Többször eredményesen tért meg. Egyik alkalommal két állig fölfegyverezett cseh járőrt ejtett foglyúl, s velük együtt sok hadianyagot is zsákmányolt.“

A hadi történetírás feladata többek között, hogy a nemzet hivatásának tudatát és véle együtt harcrakész szellemét is ébrentartsa. Különösen fontos hivatása ez a történelmi idők előestéjén. A Hadilevéltár ezt idejében felismerte és alkalmoszerű művével amellet, hogy hálás feladatot oldott meg. Európa nemzetekinek hadi történetében úttörő munkásságot is végzett.

A mű a hozzáfűzött előszóból következtetve a csapatok erkölcsi oktatásához segédkönyvnek készült. Eseményei ezért csoportosulnak a naptári év időrendjében. Jelenlegi tartalmával azonban úgy véljük, hogy túlnőtt a megadott kereten és célkon. Nemesak a csapatok, hanem az egész magyarság nélkülözhetetlen könyve lett. Ezekben az időkben valóban minden magyar szíve fölött lenne a helye.

A haditettek — amint már említettük — a naptári év időrendjében sorakoznak egymás után. Január 1-én kezdődnek és március végén végződnek. Az egyes napokon különböző korszakokban lezajlott hadieseményekkel találkozunk. Ezek közül többet művészi rajzok tesznek szemléltetővé. A műben való eligazodást tárgy-, névmutató és a csapattestekről összeállított áttekintés könnyíti meg.

Rédnay István dr.

Magyar könyvészet 1956. 8°. 512 lap. Összeállította: Dr. Szolász Ella, dr. Droszt Olga, dr. Mokesay Julia. Az Országos Széchenyi Könyvtár kiadása.

A vaskos kötet 500 oldalon a hazai nyomdák és sokszorosító vállalatoknál 1956 évben készült nyomtatványokból, az 1929. évi XI. t. c. alapján, az Országos Széchenyi Könyvtárnak beküldött kötelező példányok címjegyzékét tartalmazza.

Elvileg tehát elsőrendű bibliográfiai forrásmunka, melynek hiányossága saját bevallása szerint csupán az, hogy az 1956. évben megjelent, ámde be nem szolgáltatott nyomdatermékek ki maradtak belőle. A hazai nyomdákban ugyanis közel egy-negyed része semmiféle nyomtatványt nem szolgáltatott be és a törvény szabta „nemleges“ jelentéssel sem igazolta, hogy ilyeneket nem állított elő. A címjegyzék tehát így a magyar nyomdaipar 1956. évi termelésének 68 %-át tartalmazza, minthogy összesen 158 nyomda és sokszorosítóvállalat nem tett eleget törvényes kötelezettségének.

Az 1956 évi anyag ezek után összesen 57.991 nyomtatvány, részletezve pedig: 6402 könyv, 1952 folyóirat (időszaki sajtóter-

mék), 1572 különlenyomat, valamint zenemű, térkép és apróbb nyomtatványok, úgymint plakát, címlap, gyászjelentés stb.

Ha a megjelent könyveknél, a forgalomba nem került hivatalos kiadványokat és különlenyomatokat is tekintetbe vesszük, úgy a könyvkereskedelmi statisztikával ellentétben szellemi termelésünk inkább tudományos, mint bellettrisztikai színezetűnek látszik.

Érdekes továbbá az, hogy a 6402 könyv közül csupán 44 az idegen nyelvű, a többi magyar. A fővárosban működött 202 nyomda és litográfia, ebből 4155 könyvet állított elő, míg a vidéken dolgozó 559 nyomda 2269 könyvet nyomott. Különlenyomatokban a különbség még nagyobb, a fővárosi nyomdákból ugyanis 1291, míg a vidékiekből csupán 281 különlenyomat látott napvilágot.

Folyóiratokban 1956. évből 1952 időszaki sajtóterméket sorol fel a címjegyzék, melyeknek 65—68 %-a a fővárosban jelent meg és pedig szám szerint 1280, míg a vidéken 672. A legrégibb budapesti napilap, a „Pesti Napló“ volt, mely 1936. évben 87. évfolyamába lépett, a vidékiek közül pedig a „Győri Hírlap“ a 80. évfolyamával.

Érdekes a folyóiratok nyelvi megoszlása, mely azt mutatja, hogy 1956. évben a fővárosban 1215, a vidéken pedig 662 időszaki sajtótermék magyar nyelven jelent meg, az idegen nyelvűek száma tehát Budapesten 65, míg a vidéken mindössze 10 volt. Végül tartalmukat illetően általában a szaklapok száma volt a legmagasabb a legalacsonyabb pedig az élclapok száma, és pedig Budapesten 6, a vidéken 3. Komoly időket élünk!

A felsorolt statisztikai adatokat a címjegyzék tartalmazza és függeléke ismerteti, sok egyéb szempontból is, azután rámutat a címjegyzék nagy fontosságára a nemzeti bibliográfia számára, végül pedig előállításának körülményeit és berendezését ismerteti.

Ez utóbbi az első részben, dr. Szollás Ella összehasonlításában a magyarországi nyomdák és sokszorosítóvállalatok jegyzékét sorolja fel, a második rész dr. Droszt Olga összeállításában a megjelent könyvek jegyzékét tartalmazza betűrendben és a szerzők névmutatóival, végül pedig a harmadik részben dr. Mokesay Julia a hírlapok és folyóiratok jegyzékét állította össze, ugyancsak betűrendben, a statisztikai adatokat tartalmazó függelékkel és a hírlapcímírás adatainak magyarázatával.

Az előszót Fitz József írta.

Seléndy Andor.

Edmund Vasváry: *Lincoln's Hungarian Heroes. — The Participation of Hungarians in the Civil War 1861—1865.* — Washington, D. C., The Hungarian Reformed Federation of America, 1939, 4-o. pp. 171. Angol és magyar szöveggel, képekkel.

Az Amerikai Magyar Református Egyesület, amely központját a múlt évben Washingtonba tette át az általa *Kossuth-Building*-nek elnevezett székházába, elhatározta, hogy 1939-ben ünnepélyesen megkoszorúzza a Washington határában lévő arlingtoni Nemzeti Temetőben nyugvó magyarok sírját, s megbízta

az Egyesület folyóiratának egyik szerkesztőjét, Vasváry Üdön református lelkészt, hogy ez alkalomra írja meg a magyaroknak az amerikai polgárháborúban való részvételét. Vasváry elismeréseméltó buzgalommal tett eleget a megbízásnak, amit megkönnyített az, hogy mint washingtoni lakos állandóan közel volt Amerika nemzeti könyvtárához és az állami levéltárhoz.

Mint a szerző a könyv előszavában előadja, ezt a történetet hiteles amerikai és magyar források alapján angolul már megírta *Pivány Jenő*: „*Hungarians in the American Civil War*” című munkájában, amely Clevelandban huszonhat évvel ezelőtt jelent meg. Ez a munka a könyvkereskedelmi forgalomban ma már nem kapható, ami egymagában véve is indokoltá teszi egy újabb könyv megírását, természetesen a Pivány által összegyűjtött adatok kiegészítésével.

Az angol és magyar nyelven díszes kiállításban megjelent negyedréti alakú könyv Lincoln arcképe után közli Roosevelt D. Franklin köztársasági elnöknek a szerzőhöz intézett rövid levelét *facsimile* másolatban, amelyben az elnök elismerő szavakkal emlékezik meg a magyaroknak az Unió fenntartása érdekében tett szolgálatairól (Szinte gyermekesen hat a szerzőnek az a megjegyzése, hogy ez az első elnöki elismerés, amelyben a polgárháborúban résztvevő magyarok részesültek.) Közli annak a levélnek fényképmásolatát is, amelyben Mihalótzky Géza 1861 február 4-én engedélyt kért Lincoln Ábrahámtól, hogy az általa „magyar, cseh és szláv eredetű” férfiakból alakított milícia-századot Lincolnról nevezhesse el (*Lincoln Riflemen*). E levél aljára Lincoln sajátkezűleg ezt írta: *I cheerfully grant the request above made. A. Lincoln.* (Szívesen járulok hozzá a fenti kérelemhez.) A könyvet sok kép díszíti, többek közt a 92 éves Baróthy Károlyé is; ő a polgárháborúban résztvevő magyarok közül az egyetlen, aki a könyv írása idejében még életben volt. A könyv első, rövidebb része az általános rész, míg a polgárháborúban résztvevő magyarok névsora és életrajzi adatai a második részben találhatók.

Az első rész nyilvánvalóvá teszi, hogy Vasváry még mindig inkább hírlapíró, mint történétíró. Így pl. aránytalanul sok helyet szentel a Klapka-McClellan incidensnek, amelyről McClellan György tábornok emlékirataiból tudunk, aki az Unió hadseregének egy évig fővezére volt. Seward külügyminiszter ugyanis megbízottakat küldött Európába, háborús tapasztalatokkal bíró tisztek toborzására, minthogy az Unió óriási hadseregében hiány mutatkozott ilyen tisztekben. Egy megbízott felkereste Klapka György tábornokot is, akinek az a szerencsétlen gondolata támadt, hogy közvetlenül az amerikai fővezérnek írjon és neki adja elő feltételeit. E levél szerint Klapka hajlandó lenne az Unió szolgálatába állani, ha 100.000 dollár „bonus”-t és évi 25.000 dollár fizetést adnak neki. Egyelőre megelégednék avval, hogy McClellan fővezér vezérkari főnöke legyen, de csak addig, amíg az angol nyelvben kellő jártasságra tesz szert; azután ő lenne a fővezér. Nem lehet csodálkozni rajta, hogy ez az ajánlat rendkívül felháborította a magas katonai képzettséggel bíró amerikai fővezért. Felháborodásában Lincoln elnök is osztozott, s elrendelte, hogy az ilyen toborzást be kell szüntetni. Így tehát —

jegyzí meg naívan Vasváry — pozitív tudomásunk van egy olyan magyarról, akire Lincoln elnök megharagudott.

Nem értünk egyet a szerzővel abban sem, amit Kossuth Lajosnak Amerika íránt tanúsított állítólagos részvétlenségéről ír. Vasváry szerint Kossuthot a különféle sorscsapások annyira megtörték, hogy a hatvanas évek elején hirtelen megöregedett a ránehezédó gondok súlya alatt, s így nem tanusíthatott érdeklődést a távoli Amerikában folyó gígaszi küzdelem íránt. Figyelmessy ezredes emlékirataíból azonban tudjuk, hogy ő Seward külügyminiszter felkérésére levélben fordult Kossuthhoz, tolmácsolva Seward abbéli kérelmét, hogy Kossuth használja fel befolyását az angliai liberálisok között levő barátjainál, a fenyegető angol beavatkozás elkerülése végett. Kossuth válaszolt is Sewardnak, aki a választ — amely még nem került nyilvánosságra — kielégítőnek mondta. Az angol beavatkozás valóban el is maradt.

Vasváry 54 olyan katona nevét sorolja fel, akik mind az 1848/49-i magyar függetlenségi harcban, mind az amerikai polgárháborúban résztvettek. A felsoroltak közül azonban Amsberg György német, Blandowski Konstantin pedig lengyel volt. Hósi halált halt Amerikában kilenc, mégpedig ífj. Fejérváry Miklós, Grechenek György, Dunka Miklós, Gáll Sándor, Zsulavszky Zsigmond, Mihalótzky Géza, Vékey Antal, Kelemen Sándor és Bauer Frigyes. Ezek közül azonban Dunka kapitány Jassyban születtet oláh volt, aki Olaszországban, mint Figyelmessy segéd-tisztje szolgált és Amerikában is a magyarokhoz csatlakozott. Vasváry az egyéni életrajzokat magában foglaló második részben azt írja Dunkáról, hogy „katonája volt a magyar szabadságharcnak“, ellenben az első részben a fentemlítet volt honvédek névsorába nem vette fel. Figyelmessy emlékirataíból azt kell következtetnünk, hogy Dunka nem szolgált a honvéd-hadseregben.

Vasváry arról panaszkodik, hogy Amerikában magasabb helyen a magyar tiszteket többnyire németeknek tekintették, ő maga viszont a magyarok közé veszi azokat a nem-magyarokat, akik Amerikában a magyarokhoz csatlakoztak. Különösen furesán hat ez a polgárháborúban a déliek oldalán (tehát nem, mint „Lincoln hősei“, hanem mint Lincoln ellenségei) résztvett magyarokról szóló rövid fejezetben, ahol magyar gyanánt szerepelteti az angol Henningsent és a lengyel Jagello Appolóniát.

Vasváry munkájának értékesebb része az, amely a polgárháborúban résztvett magyarok névsorát és életrajzi adatait foglalja össze. Ezek az életrajzi vázlatok terjedelem dolgában többnyire messze meghaladják a Pivány könyvében található vázlatokat, s mindegyiknél meg vannak jelölve a források is, a bibliográfiába felvett munkák folyószámaíra való hivatkozással. Az életrajzi vázlatok terjedelme, sajnos, nem az illető személy viszonylagos fontosságához, hanem ahhoz igazodik, hogy sikerült-e róla adatakat szerezní. Így pl. Rózsafy Mátyásra, akinek leszármazottai Washingtonban laknak, több, mint két oldal jutott, a katonai szempontból teljesen jelentéktelen Pulitzer Józsefre, a későbbi „újságkirályra“. (Vasváry a katonai rangját sem említi), másfél oldal. A jelentéktelen Kuné Juliánról — saját könyve alapján — két oldal szól, Kozlay Jenő tábornokról ellenben csak néhány sor.

Éz az aránytalanság, a hadtörténeti szempontból jelentéktelen emberek kiemelése, a feltalálható anyag bőségével vagy szűkösségével magyarázható.

Sok új érdekes adatot gyűjtött Vasváry össze Kompoltiról (keresztnevét nem tudta megállapítani), aki lábainak az osztrák börtönben viselt bilincsektől elnyomorodott állapota miatt nem volt felvehető az amerikai hadseregbe, de azért a harctérre is követte barátját, Pomutz Györgyöt. Ez utóbbiról Vasváry két oldal terjedelmű életrajzi vázlatot közöl, amely szerint legmagasabb rangja ezredes lett volna, holott Pivány szerint 1865 március 13-án megkapta a dandártábornoki címet „*for gallant and meritorious service during the war*”. Új adatokat közöl Vasváry Korponay Gáborról is, aki még a negyvenes évek elején ment ki Amerikába s ott egyidőben híres „polka-táncos” volt, amiért a hazai lapokban megrovásban is részesült. De mint katona is megállta a helyét, mert a mexikói háborúban az egyik missouri-i lovasezredben kapitány volt; 1849-ben visszajött Magyarországra s beállt a honvédhadseregbe, 1864-ben pedig ismét amerikai katona volt s mint ezredes szerelt le.

Vasváry munkájának kiegészítő része az általa nagy szorgalommal összeállított bibliográfia, amelybe igyekezett felvenni mindazokat a könyveket és füzeteket, sőt egyes hírlapi cikkeket is, amelyek az amerikai polgárháborúban résztvevő magyarokkal csak távolról is összefüggésbe hozhatók. A bibliográfia a dolog természeténél fogva nem lehet teljes. Feltűnő azonban, hogy Asbóth Lajos emlékiratait az 1848/49. évi hadjáratról, amelyek az amerikai polgárháború szempontjából nem fontosak, Vasváry felveszi a bibliográfiába, ellenben ugyancsak Asbóthnak az amerikai polgárháborúról írt könyve — *Az Észak-Amerikai Polgárháború Története*, Budapest, Légrády, 1875, 8-o, pp. 508, 2 színes térképpel — amely pedig az *egyetlen* munka, amely e tárgyról Magyarországon megjelent, kimaradt. Viszont Jánossy Dénesnek a *Kossuth Emigráció Angliában és Amerikában* című, s a hozzáértők által már évek óta türelmetlenül várt munkája, amely még nem jelent meg, benne van a bibliográfiában. Rombauer Róbert a felesége, szül. Hógl Emilia életéről összeállított adatokat St. Louisban angol nyelven adta ki, s a bibliográfiában szereplő cikk csak ennek a füzetnek a Budapesti Szemlében megjelent magyar nyelvű ismertetése.

Ezekkel a kritikai megjegyzésekkel nem akarjuk Vasváry Ödönt elkedvetleníteni; ellenkezőleg, buzdítani akarjuk a további munkára, minthogy ő most az egyedüli, aki Amerikában a magyar nyomok felkutatásával foglalkozik.

Danubianus.